

PODOBNÁ OČEKÁVÁNÍ, ROZDÍLNÝ VÝSLEDEK. PROBLEMATIKA ŠKOLSTVÍ V LETECH 1945–1948 Z POHLEDU POSLANKYŇ ČESKOSLOVENSKÉHO A BRITSKÉHO PARLAMENTU

Milan Hanzl

Problematika výchovy a vzdělávání dětí a mládeže představovala napříč Evropou jedno z důležitých témat nejdříve ženského hnutí a následně rovněž političek. Volba tématu této studie tedy není náhodná: reflektuje význam výchovy a vzdělávání v kontextu ženských politických aktivit a jednak z mých studijních pobytů ve Velké Británii, kde jsem se věnoval různým aspektům vývoje britského feminismu.¹ Existuje několik důvodů, proč se touto problematikou zabývat ve srovnávací perspektivě.

Od 19. století na základě myšlenek osvícenského individualismu a vytváření moderních demokratických společností prosazovaly veřejně aktivní ženy v českých zemích² a ve Velké Británii³ právo žen na vzdělání. Toto právo

¹ V roce 2017 a 2018 jsem v rámci doktorandských projektů specifického výzkumu financovaného Filozofickou fakultou UHK pobýval v The British Library, The National Archives London a The Parliamentary Archives.

² Problematikou vzdělávání českých žen před rokem 1918 se věnuje (v abecedním pořadí): BAHENSKÁ, Marie – HECKZOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana: *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století* (dále jen *Iluze spásy*). České Budějovice 2011; Tytéz: *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha 2010; BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha 2005; JANÁK, Jan: *Spolky v českých zemích do roku 1951*. In: KORDIOVSKÝ, Emil: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Brno 1992, s. 59–93; LANGOVÁ, Aloisie: *Druhý sjezd českých učitelek*. Praha 1904; LENDEROVÁ, Milena – ČADKOVÁ, Kateřina – STRÁNÍKOVÁ, Jana: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006; LENDEROVÁ, Milena – MAUR, Eduard – KOPIČKOVÁ, Božena: *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009; OFFEN, Karen: *European Feminisms 1700–1950. A Political History*. Stanford 2002; MALÍNSKÁ, Jana: *Do politiky prý žena nesmí – proč? Vzdělání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha 2005; PLAMÍNKOVÁ, Františka: *Učitelka – Žena člověk*. Praha 1933.

³ Problematikou vzdělávání britských žen před rokem 1918 se věnuje (v abecedním pořadí): BELLAIGUE, De Christina: *Educating women: schooling and identity in England and France, 1800–1867*. Oxford 2007; BINFIELD, Clyde: *Belmont's Portias: Victorian nonconformists and middle-class education for girls*. London 1981; COPELMAN, Dina Mira: *London's women teach-*

se v obou sledovaných státech stalo základním předpokladem k dosažení nejen ekonomické nezávislosti žen, ale také k získání politické rovnoprávnosti.⁴ Uzákonění politické rovnoprávnosti však nepřineslo očekávané výsledky.⁵ Nerovné postavení mužů a žen nadále přetrvávalo v mnoha oblastech veřejného i privátního života, výjimkou nebyla ani pedagogická profese jak v Československu, tak ve Velké Británii, což potvrzují postoje i činnost poslankyň obou zkoumaných států v letech 1945–1948. Československé i britské ženy vstupující do vrcholové politiky po skončení druhé světové války v Evropě se zabývaly především mateřstvím a veřejnou péčí o dítě, která se úzce prolínala se sociální problematikou ve školách a otázkou vzdělávání školní populace. Jejich přístup k řešení sociálních problémů a vzdělávání se navzdory historickým a kulturním odlišnostem v mnohém shodoval, přinesl však odlišné výsledky.

Tento text si klade za cíl sledovat podobnosti a rozdíly na pozadí politického vývoje v Československu a ve Velké Británii bezprostředně po druhé světové válce, kdy se obě země vyrovnávaly s hospodářskými a sociálními důsledky války, ale současně vytvářely prostor pro trvalé změny vedoucí ke zlepšení každodenního života obyvatelstva vyčerpaného válečným strádáním. Poslankyně hrály v tomto příběhu nezanedbatelnou roli, což se snaží ukázat i tato studie. Vznikla na základě studia literatury a zejména různorodých pramenů: personálních spisů poslankyň, textů v ženských časopisech, osobních prohlášení, vzpomínek či parlamentních interpelací. Pro vznik textu byl zásadní výzkum v Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR,

---

ers: *gender, class and feminism 1870–1930*. London 1996; GOMERSALL, Meg: *Working-class girls in nineteenth-century England: life, work and schooling*. Basingstoke 1997; MARTIN, Jane: *Women and the politics of schooling in Victorian and Edwardian England*. London 1998; PEDERSEN, Joyce Senders: *The reform of girls' secondary and higher education in Victorian England: a study of elites and educational change*. London 2018; PURVIS, June: *A history of women's education in England*. Michigan 1991; Táž: *Hard lessons: the lives and education of working-class women in nineteenth-century England*. Cambridge 1989; ROWOLD, Katharina: *The educated woman: minds, bodies, and women's higher education in Britain, Germany, and Spain, 1865–1914*. London 2011; SHEAVYN, Phoebe: *Higher Education for Women in Great Britain*. London 1922; WATTS, Ruth: *Gender, power and the Unitarians in England, 1760–1860*. London 1998.

⁴ BUREŠOVÁ, Jana: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001, s. 36–37.

⁵ V Československé republice ústavou z února roku 1920 nabyly ženy volebního práva. Srov. Tamtéž, s. 40. Ve Velké Británii získaly v roce 1918 volební právo nejprve ženy starší třiceti let. Srov. FAWCETT, Garrett Millicent: *The Women's Victory – and After. Personal Reminiscences, 1911–1918*. London 1920, s. 170. V roce 1928 britský parlament uzákonil snížení věkové hranice pro volební právo žen na jednadvacet let, což bylo stejné jako u mužů. Srov. BUTLER, David E.: *The Electoral System in Britain 1918–1951*. Oxford 1954, s. 15–38.

Národní knihovny ČR, The British Library, The National Archives London a v The Parliamentary Archives. Studium literatury a pramenů umožnilo vytvořit obraz činnosti československých a britských poslankyň v otázce vzdělávání školní populace a řešení sociální problematiky ve školách.

Časové vymezení zahrnuje existenci Prozatímního Národního shromáždění (dále jen PNS) a Ústavodárného Národního shromáždění (dále jen ÚNS) v ČSR. Sledovaný časový rámec začíná prvním zasedáním PNS 28. října 1945 a končí 30. května 1948, kdy ÚNS ukončilo svou činnost. Tu však výrazně poznamenal po personální⁶ i po obsahové stránce komunistický převrat v únoru 1948. Ve Velké Británii do tohoto časového rámce spadá existence třicátého osmého parlamentu, která je shodná s prvním volebním obdobím labouristické vlády Clementa Attleeho.⁷

Po skončení druhé světové války v Evropě usilovaly obě země o vytvoření spravedlivějšího uspořádání společnosti, než tomu bylo dříve. Vytvářením sociálního státu reagovaly na meziválečné politické a ekonomické krize. V československé i britské společnosti změnila válečná zkušenost způsoby kolektivního jednání a z psychologického pohledu zintenzivnila pocit kolektivní vzájemnosti. To umožnilo snadněji realizovat rozsáhlé sociální reformy, zejména ve školství.⁸

Ve třetí ČSR a ve Velké Británii během Attleeho prvního volebního období se sociální reformy týkaly zejména bytové výstavby, lepších bytových služeb, rozsáhlého znárodnování privátního sektoru, národního pojištění,

⁶ Do ÚNS po 25. únoru 1948 nově vstoupily národní socialistky Růžena Skřivanová a Růžena Hrbková. Skřivanová nastoupila 6. 5. 1948 místo Jaroslava Stránského (ČSNS). Srov. Archiv Parlamentu ČR (A PČR), fond Archiv Poslanců a senátorů (APS), kart. 127, inv. č. 2399/2. Hrbková vykonala poslanecký slib 7. 5. 1948 a nahradila spolustraníka Antonína Hřebíka. Srov. A PČR, fond APS, kart. 46, inv. č. 852/3. Ostatní poslankyně buď podaly demisi, nebo dokončily volební období. Demisi podala 1. 3. dlouholetá politička Františka Zeminová (ČSNS). Srov. A PČR, fond APS, kart. 165, inv. č. 3101/17. Dne 10. 3. ji následovala i Milada Horáková (ČSNS). Srov. A PČR, fond APS, kart. 45, inv. č. 829/4. Drtivá většina poslankyň dokončila svoje funkční období. Jarmila Uhlířová (ČSNS) srov. A PČR, fond APS, kart. 152, inv. č. 2840/9, Jaromíra Žáčková-Batková (ČSNS) srov. A PČR, fond APS, kart. 167, inv. č. 3130/11, Marie Trojanová (ČSL) srov. A PČR, fond APS, kart. 150, inv. č. 2799/9, Ludmila Weberová (KSČ) srov. A PČR, fond APS, kart. 161, inv. č. 3019/6, Matilda Kulichová-Sutórisová (DS) srov. A PČR, fond APS, kart. 79, inv. č. 1439/4, Antonie Kleinerová (ČSNS) srov. A PČR, fond APS, kart. 64, inv. č. 1174/5, Milena Šmejcová (ČSNS) srov. A PČR, fond APS, kart. 141, inv. č. 2646/9, Eliška Ullrichová (KSČ) srov. A PČR, fond APS, kart. 152, inv. č. 2842/6, Růžena Hrbková (ČSNS) srov. A PČR, fond APS, kart. 46, inv. č. 852/2, a Růžena Skřivanová (ČSNS) již nepokračovaly ve své parlamentární působnosti. Srov. A PČR, fond APS, kart. 127, inv. č. 2399/3.

⁷ Jeho první vláda existovala od 27. 7. 1945 do 23. 2. 1950.

⁸ RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor: *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992* (dále jen *Sociální stát*). Praha 2012, s. 129.

zdravotnictví či školního vzdělávání. Očekávání byla v obou státech podobná, avšak realizaci sociálních reforem během existence třetí ČSR komplikovaly spory uvnitř Národní fronty (NF). Stupňující se politický boj o moc zapříčinil, že většina navrhovaných sociálních zákonů, včetně školského zákona, byla schválena až po nastolení komunistického monopolu moci v únoru 1948.⁹ Na rozdíl od třicátého osmého parlamentu ve Velké Británii měly oba sledované parlamenty třetí ČSR oslabené postavení v poválečném politickém uspořádání, jež se odvíjelo od existence Národní fronty.¹⁰ Zásahy státu do ekonomiky byly v druhé polovině čtyřicátých let akceptovány v celoevropském rozsahu. Nejvýstižnějším dokladem se stala v roce 1950 Evropská úmluva o ochraně lidských práv, kde nebylo kodifikováno soukromé vlastnictví mezi základními lidskými právy a svobodami.¹¹ Labouristé v souladu s uskutečňováním sociálního státu prováděli ve Velké Británii legislativní změny, jako byl především zákon o národním pojištění (The National Insurance Act) z roku 1946,¹² zákon o národní zdravotní službě (The National Health Service Act) z roku 1946¹³ a zákon o národní podpoře (The National Assistance Act) z roku 1948.¹⁴ Další dva zákony byly sice schváleny parlamentem již v období před parlamentními volbami roku 1945, avšak Attleeho vláda je zrealizovala. Byl to zákon z 3. srpna 1944 o školním vzdělávání (The Education Act)¹⁵ a zákon z roku 1945 o rodinných příplatcích (The Family

⁹ KALINOVÁ, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha 2004, s. 78–84.

¹⁰ KAPLAN, Karel: *Nekrvavá revoluce*. Praha 1993, s. 48–49.

¹¹ RÁKOSNÍK, J. – TOMEŠ, I.: *Sociální stát*, s. 128.

¹² Tímto zákonem bylo zajištěno povinné pojištění pro případ újmy na zdraví u všech zaměstnanců. Podle tohoto zákona byly dávky z pracovního úrazu vypláceny vyššími sazbami než u běžných nemocí. Náhrady byly většinou vyplaceny státem než jednotlivými zaměstnavateli. Srov. *The National Insurance Act*, 1946. London 1946.

¹³ Zákon o národní zdravotní službě (The National Health Service Act) z roku 1946 (vstoupil v platnost v červenci roku 1948) poskytoval všem britským občanům bez rozdílu příjmů či společenského postavení bezplatné lékařské ošetření. Srov. *The National Health Service Act*, 1946. 9 & 10 Geo. 6. CH. 81. London 1946.

¹⁴ Zákon o národní podpoře (The National Assistance Act) z roku 1948 doplňoval národní pojištění tím, že zakládal Národní podpůrné výbory (The National Assistance Boards). Tyto výbory pomáhaly chudým lidem řešit jejich špatnou finanční situaci. Srov. *The National Assistance Act*, 1948. 11 & 12 Geo. 6. CH. 29. London 1948.

¹⁵ Zákon z 3. 8. 1944 o školním vzdělávání (The Education Act) poskytoval povinné a bezplatné vzdělávání v rámci soudobého britského středoškolského vzdělávacího systému (The Tripartite System). Srov. *Education Act 1944*, 7 & 8 Geo. 6. CH. 31. c. 33 and 34. London 1944.

Allowances Act).¹⁶ Během prvního volebního období Attleeho vlády byly položeny základy sociálního státu (The Welfare State) a provedeno znárodnění velké části průmyslu. Toto politické, společenské a ekonomické schéma bylo následováno dalšími vládami až do roku 1979, kdy byla zvolena konzervativní vláda v čele s ministerskou předsedkyní Margaret Thatcherovou.¹⁷

S realizací sociálních reforem v obou sledovaných státech úzce souviselo především úsilí o odstranění nerovného postavení mezi pohlavími ve veřejném i soukromém životě. Důsledkem druhé světové války vstupovala ženská politická reprezentace do třetí ČR personálně oslabena.¹⁸ Politicky se snažily navázat na činnost vyvíjenou před druhou světovou válkou, musely však nutně respektovat změny, jež přinesla.

Ženský elektorát třicátého osmého parlamentu Velké Británie rovněž považoval v souladu s genderovým řádem za svůj primární zájem ochranu mateřství. V parlamentních volbách v červenci 1945 bylo do Dolní sněmovny třicátého osmého parlamentu zvoleno 24 žen.¹⁹ Labouristická strana měla 21 poslankyň.²⁰ Konzervativní a liberální strana měla po jedné zástupkyni.²¹ Poslankyně Eleanor Rathbone byla bez stranické příslušnosti.²² Úspěchem

---

¹⁶ Zákon z roku 1945 o rodinných příplatcích (The Family Allowances Act) stanovil týdenní platbu ve výši 25 šilinků pro každé dítě, které se narodilo po prvním. Tento příplatek byl vyplacen přímo matce.

¹⁷ LYNCH, Michael: *Access to History: Britain 1945–2007*. London 2008, s. 1.

¹⁸ Válku nepřežila senátorka Františka Ferdinanda Plamínková. Senátorka Betty Karpišková zemřela v Osvětimi. Senátorky Emma Koutková, Rozálie Hajníková a poslankyně Marie Vobecová a Marie Čížinská přežily uvěznění v koncentračních táborech, ale do parlamentní politiky se již nevrátily.

¹⁹ Jednalo se o Megan Lloyd George, Caroline Ganley, Jennie Adamson, Edith Wills, Barbara Castle, Muriel Nichol, Jennie Lee, Freda Corbet, Jean Mann, Eleanor Rathbone, Leah Manning, Edith Summerskill, Frances Davidson, Barbara Ayrton-Gould, Mabel Ridealgh, Ellen Wilkinson, Clarice Shaw, Peggy Herbison, Alice Bacon, Bessie Braddock, Lucy Noel-Buxton, Lucy Middleton, Florence Paton a Grace Colman.

²⁰ BACON, Alice: *We are Part of the Team*. The Labour Woman (dále jen LW), 33, 1945, č. 8, s. 164.

²¹ Poslankyní konzervativní strany byla Frances Davidson. Poslankyní liberální strany byla Megan Lloyd George.

²² Eleanor Rathbone byla zvolena jako členka Independent for the Combined English Universities. Srov. KELLY, Richard: *Women in Parliament: a guide to the history of women's participation in Parliament and their representation in the historical collections*. Houses of Parliament, 100, 2015, s. 30. Téměř absolutní zastoupení labouristek v třicátém osmém parlamentu Velké Británie bylo také umocňováno slabou aktivitou či postoji poslankyň z ostatních politických stran. Liberální poslankyně Megan Lloyd George inklinovala ke spolupráci s labouristkami. Poslankyně konzervativní strany Frances Davidson se nepodílela na opoziční činnosti vůči labouristkám a Eleanor Rathbone brzy zemřela (2. 1. 1946). Srov. PUGH, M.: *c. d.*, s. 282 an.

britského ženského hnutí bylo jmenování Ellen Wilkinson na post ministryně školství, což mimo jiné prezentovalo v srpnu 1945 periodikum *The Labour Woman* na titulní stránce s názvem *New Hope for the World*.²³ Po labouristce Margaret Bondfield, která v letech 1929 až 1931 vykonávala funkci ministryně práce (*The Minister of Labour*), se Ellen Wilkinson stala druhou ministryní v historii Velké Británie.²⁴

Československé i britské poslankyně se zabývaly se stejnou mírou intenzity vzděláváním dětí a sociální problematikou ve školách. Shodovaly se především v potřebě výstavby a modernizace škol a jejich vybavení, navýšení platů a počtu pedagogického personálu, rovnocenného ohodnocení učitelů a učitelek, odstranění diskriminace žen při vstupu do pedagogické profese či v obsazování vedoucích postí ve školství, umožnit ženám vzdělávat se v oborech doposavad vyhrazených jen mužům, zajistit kvalitní výživu, ošacení, zdravotní péči a hygienicky nezávadné prostředí školákům a eliminovat sociálně patologické jevy ve školách.

Československé školství navazovalo v období třetí republiky na svůj vývoj v předmnichovské republice.²⁵ Po skončení války usilovalo zejména o odstranění škod způsobených okupací.²⁶ V tomto ohledu existovala shoda napříč politickým spektrem. O reformu vzdělávacího systému se však vedly spory.²⁷

²³ SUTHERLAND, E. Mary: *New Hope for the World*. LW, 33, 1945, č. 8, s. 161.

²⁴ KEEN, Richard – CRACKNELL, Richard – BOLTON, Max: *Women in Parliament and Government*. House of Commons Library Briefing Paper, č. SNO 1250, 20. 7. 2018, s. 6.

²⁵ RÁKOSNÍK, Jakub: *Sověťizace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960* (dále jen *Sověťizace*). Praha 2010, s. 375.

²⁶ Jednalo se zejména o pokles českého vysokoškolského a středoškolského studentstva. Náprava této situace byla nejzřejmější u vysokoškolských studentů v českých zemích, kteří byli válkou více postiženi než české středoškolské studentstvo a slovenští vysokoškolští studenti. V českých zemích studovalo více o 29 987 studentů během školního roku 1945–1946 než v posledním školním roce před nacistickou okupací. V letech 1946–1947 připadlo pět vysokoškolských studentů na tisíc obyvatel. Pokles zapsaných vysokoškolských studentů začal od roku 1948, avšak v roce 1950 se tento trend zastavil a v roce 1953 již počet těchto studentů překročil početní stav vysokoškoláků z období třetí ČSR. Důvodem tohoto prozatímního trendu byly politické prověrky po únorovém převratu roku 1948 a odchod absolventů, kteří po válce začali studovat ve vyšších ročnících. Ve sledovaném období se zvyšoval i počet středoškolských studentů. Na tisíc obyvatel jich v roce 1946 připadlo zhruba 15 a tato tendence se během následujících desetiletí studené války stále zvyšovala. Dlouhodobým problémem, jenž vznikl důsledkem nacistické okupace, bylo odstranění nedostatku vysokoškolských i středoškolských odborníků. Srov. Tamtéž, s. 370–375.

²⁷ Debaty o podobě reformy vzdělávacího systému začaly již v meziválečném Československu. Ve třetí ČSR se mezi politiky tato záležitost vyhrotila, ačkoliv již z dubna roku 1945 Košický vládní program (dále jen KVP) v článku XV. ustanovoval směr poválečné školské reformy. KVP stanovil, že bude po válce: „...provedena důsledná demokratizace, a to nejen umožnění co nejširším vrstvám přístupu do škol i k jiným pramenům vzdělávání a kultury, ale i v ide-

Další významnou dobovou změnou ovlivňující poválečné vzdělávání v ČSR oproti meziválečnému období, bylo nejen zintenzivnění slovanské vzájemnosti,²⁸ levicový posun zejména u nekomunistů, ale také změny státoprávního postavení Slovenska.²⁹ Již dekretem z 6. září roku 1944 rozhodla Slovenská národní rada (SNR) o zestátnění všech škol na Slovensku, v rámci jednotné ČSR mělo být uskutečněno národnostně nezávislé slovenské školství. Toto rozhodnutí znamenalo mimo jiné zánik slovenských církevních škol.³⁰ Bezprostředně po skončení války zestátnila nařízení č. 5/1945 a 34/ 1945 Zb. n. SNR všechny školy na Slovensku.³¹ Soudobé změny ve školství se také týkaly zastoupení žen na vysokých a středních školách. Na vysokých školách během třetí ČSR narůstal podíl žen o něco rychleji než v první ČSR.³²

Československé poslankyně se napříč politickým spektrem zabývaly v souladu s programy svých stran dalšími otázkami týkajícími se školního vzdělávání a sociální problematiky ve školách. Mezi ně patřily hlavně nevyhovující životní podmínky pedagogického personálu³³ a jeho nedostatek zejména v pohraničí českých zemí,³⁴ výstavba nových škol na Slovensku,³⁵ nízké platy učitelů, zastaralost a nedostatek školních budov³⁶ či projednávání návrhu zákona o zřízení pedagogických fakult³⁷ a návrhu zákona o výchovném a zaopatřovacích platech u dětí veřejných zaměstnanců, jež studují

---

ovém směru: v zlidovění samotného systému výchovy i povahy kultury, aby sloužila ne úzké vrstvě lidí, ale lidu i národu.“ Srov. tamtéž, s. 376–377.

²⁸ KAPLAN, Karel: *Československo v poválečné Evropě*. Praha 2004, s. 213.

²⁹ Týž: *Československo v letech 1945–1948* (dále jen *Československo*). Praha 1991, s. 26–28.

³⁰ ŠTVERÁK, Vladimír: *Stručné dějiny pedagogiky*. Praha 1983, s. 285.

³¹ RÁKOSNÍK, J.: *Sovětizace*, s. 377–378.

³² V roce 1937 bylo mezi vysokoškolským studentstvem zastoupeno 16,5 % žen. V roce 1946 byla mezi vysokoškoláky zastoupena pětina žen. Jejich podíl se výrazně zvýšil během šedesátých let. V roce 1987 připadlo na všechny vysokoškolské absolventy 44 % žen. Srov. tamtéž, s. 374.

³³ Níže zmíněné parlamentní stenoprotokoly jsou zpřístupněny na Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně. Srov. <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027016.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

³⁴ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/106schuz/s106006.htm>. 106. schůze ÚNS 21. 4. 1948. [cit. 12. 11. 2018].

³⁵ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027024.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

³⁶ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/086schuz/s086016.htm>. 86. schůze ÚNS 12. 12. 1947. [cit. 12. 11. 2018].

³⁷ Právní postavení pedagogického personálu ustanovoval Dekret prezidenta republiky o vzdělávání učitelstva č. 132/1945 Sb. ze dne 27. 10. 1945 a zákon, kterým se zřizují pedagogické fakulty č. 100/1946 Sb. přijatý 9. 4. 1946 v PNS. Srov. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1946, s. 888; BOHÁČ, Antonín – MIŠURCOVÁ, Věra – VÁŇOVÁ, Růžena –

na vysokých školách. Do tohoto návrhu zákona byli zařazeni i studenti, kteří nemohli studovat v době nacistické okupace z důvodu uzavření vysokých škol, odbojové činnosti či rasové perzekuce.³⁸ Vyjma výše zmíněného se poslankyně zasazovaly o odstranění hmotných škod³⁹ ve školství z šestileté existence protektorátu.⁴⁰

Na rozdíl od ženského poslaneckého elektorátu ve Velké Británii patřila ve třetí ČSR k nejpodstatnějším záležitostem pro československé poslankyně napříč politickými stranami otázka denacifikace československého školství a důsledky nacistické okupace ve vzdělávání školní populace. Během Protektorátu Čechy a Morava se ve školském systému okupanti a kolaboranti primárně zaměřovali na nejmladší generaci s cílem ovlivnit ji svou nacionálněsocialistickou indoktrinací. Původní učebnice byly vyřazovány nebo častěji upravovány, aby vyhovovaly nové politické orientaci. Školní děti se učily o Adolfu Hitlerovi.⁴¹ Přes všechnu aktivitu nacistů a kolaborantů nezanichala nacistická ideologie mezi dětmi podstatný vliv. Hlavní důvod tohoto neúspěchu spočíval podle poslankyň v tom, že daleko více na děti působila mateřská výchova než protektorátní školství, jak dokládá mimo jiné interpelace komunistky Anežky Hodinové-Spurné: „Musíme s povděkem říci, že česká i slovenská žena v letech okupace prokázala tolik síly i demokratického a vlasteneckého uvědomění, že dovedla ochránit své děti nejenom před jedem fašismu, ale dovedla vstřípit do jejich duší své pevné demokratické přesvědčení.“⁴² Shodný postoj měla také slovenská demokratka Matilda Kuličová-Sutorisová: „Pociťujem povinnosť ako žena pred slávnou snemovnou zdôrazniť, že žiadna školská výchova nedosiahla by svojho cieľa, keby tu nebolo ženy matky a konsolidovanej rodiny, ktorá je základom každej usporiadanej spoločnosti žudskej a ktorej význam pre národný a štátny život...“⁴³

MAUROVÁ, Miroslava (ed.): *Dějiny školství v Československu 1945–1975: skriptum pro posl. pedag. fakulty Univ. Karlovy* (dále jen *Dějiny školství*). 1. díl. Praha 1982, s. 13.

³⁸ *Řeč poslankyně Marie Trojanové*. Lidová demokracie, č. 9, 11. 1. 1946, s. 2.

³⁹ Vedle redukce a úprav učebnic se jednalo o uzavření knihoven, zabránění školních budov pro vojenské účely či zavedení nuceného sběru odpadových hmot ve školách. Srov. <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/020schuz/s020002.htm>. 20. schůze PNS 10. 1. 1946. [cit. 29. 10. 2018].

⁴⁰ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/041schuz/s041016.htm>. 41. schůze PNS 27. 3. 1946. [cit. 29. 10. 2018].

⁴¹ UHLÍŘ, Jan Boris: *Protektorát Čechy a Morava v obrazech*. Praha 2008, 435–437.

⁴² <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/036schuz/s036007.htm>. 36. schůze PNS 5. 3. 1946. [cit. 29. 10. 2018].

⁴³ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/028schuz/s028003.htm>. 28. schůze ÚNS 13. 12. 1946. [cit. 29. 10. 2018].

či komunistka Pavla Šimonková: „Mládež má jen pokrivený úsudek z dob okupace, ale základ z rodiny není špatný.“⁴⁴

Potencionální vliv nacistické ideologie na mladou generaci byl však také využíván komunisty jako politický nástroj proti odpůrcům z řad demokraticky smýšlejícího studentstva na vysokých školách, které mělo na vysokých školách většinové zastoupení. Nekomunistické poslankyně tato obviňování zcela odmítaly, jak se přiléhavě vyjádřila za národní socialisty Jarmila Uhlířová: „Tvrzení, že se tam jeví metody, které ukazují na zlatou mládež a na fašistické sklony, odmítám se vším důrazem. (Hlučný potlesk.) Naše studentstvo, paní a pánové..., (Hluk. Výkřiky.) Klid a zhluboka dýchat!... naše studentstvo vysokoškolské má jednu jedinou vadu, že se ve své zdrcující většině nehlásí ke straně p. kolegy Koubka a proto pravděpodobně není demokratické.“⁴⁵ Rovněž doktorka Milada Horáková požadovala v rámci Mezinárodní organizace vysokoškolsky vzdělaných žen pomoc nacisty perzekuovaným vysokoškolským studentkám.⁴⁶

Britské školství pod vedením Ellen Wilkinson se se skončením války muselo zabývat podobnými problémy jako československé, především navýšením počtu učitelů, zkvalitněním jejich profesní přípravy, zvýšením počtu školních budov, realizací školního zákona z roku 1944, tristní situací venkovských škol či vytvořením univerzálního systému státního vzdělávání. Nedostatek učitelů vznikl již během války tím, že přibližně 20 000 mužů odešlo do armády nebo do průmyslu. Učitelky, které se provdaly, nebo byly vyloučeny ze své profese školskými orgány, obsazovaly uvolněná místa po učitelích. Během válečných let však nedostatek učitelů nepomohl odstranit ani přísun nových učitelek, ani návrat penzionovaných učitelů či učitelek. Na tuto skutečnost reagovala již Churchillova válečná koalice a vytvořila školský zákon, který nedovoloval školským orgánům propouštět učitelky kvůli jejich vstupu do manželství. Pro poslankyně třicátého osmého parlamentu toto ustanovení v novém školním zákoně z roku 1944 představovalo progres ve vyřešení personálního deficitu soudobého školství a v obohacení vzdělávání dětí, což mimo jiné dokládá poslankyně Leah Manning na stránkách periodika *The Labour Woman*: „As a result of the Education Act, Local Authorities will no longer have the right to dismiss women teachers on marriage. In this way it will be possible to prevent what has been a most serious wastage from the

⁴⁴ ŠIMONKOVÁ, Pavla: *O práci mladých*. Československá žena (dále jen ČŽ), 2, 1946, č. 42, s. 6.

⁴⁵ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027016.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 29. 10. 2018].

⁴⁶ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/041schuz/s041013.htm>. 41. schůze PNS 27. 3. 1946. [cit. 29. 10. 2018].

teaching profession, and women whose lives have been enriched by marriage and motherhood will be in a position to make a most valuable contribution to the education of our children.“ Dalším řešením nedostatku učitelů a učitelek bylo podle labouristických poslankyň realizování školení pro ženy a muže věku od 21 do 35 let, kteří se vrátili z vojenské služby či válečného průmyslu do civilního života. Jednalo se o roční intenzivní kurz pro učitelky a učitele základních a středních škol (Emergency Courses of Training for Teaching in Primary and Secondary Schools).⁴⁷ Při interpelaci Dolní sněmovny 23. srpna 1945 Ellen Wilkinson předložila statistické údaje o počtu žádostí do tohoto kurzu. Na základě výše uvedených údajů podalo přihlášku 7 171 mužů a 6 175 žen.⁴⁸

S nedostatečným počtem pedagogického personálu souviselo i navýšení jejich platů. Britské poslankyně požadovaly zejména rovnoměrné navýšení platů u učitelek. Výstižně tento požadavek interpelovala v Dolní sněmovně Edith Summerskill: „It is that there should be equal pay for men and women teachers. It is really deplorable at this stage of woman's emancipation that we have not yet obtained common justice for our women teachers.“ Rozdíl v platu mezi učitelem a učitelkou podle ní zapříčiní nekvalitní pracovní výkon u učitelek. Jménem poslankyň také přednesla argument, že pokud poslankyně mají stejné příjmy jako poslanci, tak proč nemohou mít stejné příjmy muži a ženy ve školství.⁴⁹ Zasluhou vytrvalé práce některých politiků a političek, jako byla Edith Summerskill (patřila mezi soudobými poslankyněmi k neaktivnějším oponentům nerovného platového ohodnocení učitelů a učitelek), byly v roce 1952 uzákoněny stejné platy pro učitele i učitelky.⁵⁰ Vedle nedostatku pedagogického personálu řešilo britské ministerstvo školství pod vedením Ellen Wilkinson nedostatek školních budov a jejich zastaralé vybavení. Labouristické poslankyně, jež prováděly pravidelné prohlídky škol, žádaly, aby budovy byly moderně a úsporně přestavěny. Jejich cílem bylo vytvořit ze škol zdravé a ekologické prostředí pro děti, jak mimo jiné dokládá Leah Manning: „If we expect our children to grow up to love beauty and order, they must be given beauty and order in their daily environment.“⁵¹ Poslankyně také navrhovaly zvýšení počtu školních pomůcek pro žáky a studenty. Poslankyně Muriel Nichol požadovala v Dolní sněmovně vyřešení nedostatku učebnic: „The situation regarding the reprinting of standard textbooks is

⁴⁷ MANNING, Leah: *Recruitment of Teachers*. LW, 33, 1945, č. 9, s. 190–191.

⁴⁸ United Kingdom Parliamentary Papers (dále jen UKPP), sv. 413, (London) 1945, s. 841.

⁴⁹ UKPP, sv. 408, (London) 1945, s. 731–733.

⁵⁰ PUGH, M.: c. d., s. 284 an.

⁵¹ MANNING, Leah: *A Building Programme for Schools*. LW, 33, 1945, č. 7, s. 144–145.

extremely serious because it is hampering the work of teachers, tutors, and, of course, students as well.“ Odstranění tohoto hendikepu mělo obzvlášť velký význam, jelikož nové učebnice představovaly důležitý nástroj pro rozvoj soudobé společnosti.⁵² Výše uvedené problémy se nepodařilo ve sledovaném období odstranit. Mnoho škol se nacházelo stále ve špatném stavu, byl nedostatek stavebního materiálu, ubytovny pro studenty měly nedostatečné vybavení nebo jich bylo málo.⁵³ Poslankyně Jean Mann ještě v květnu 1948 žádala státního tajemníka pro Skotsko o zajištění zásobování škol v regionu Lanarkshire papírovými potřebami a rovněž ho požádala, aby pro školy na tomto území obstaral vytápění na příští zimu.⁵⁴

Poslankyně ve třetí ČSR rovněž usilovaly o odstranění nerovného postavení pohlaví ve školním systému a ve vzdělávání. Ve školním systému se poslankyně zasazovaly nejen za rovné platové ohodnocení mužů i žen⁵⁵ či dosazování žen do vysokých pozic ve školství, nýbrž také o zrovnoprávnění literárního učitelstva s učitelkami domácích prací. Rovné platové a profesní podmínky pro obě pohlaví, akt spravedlnosti, odůvodňovaly svědomitostí učitelek a ostatních státních zaměstnankyň v letech první ČSR, jejich bojem za svobodu v době nacistické okupace a respektováním ustanovení ve vládním programu NF z 5. dubna 1945, které se týkalo úplné rovnoprávnosti pohlaví v oblastech hospodářského, politického a kulturního života.⁵⁶ Nerovné postavení žen ve školství dokládá rozkol mezi soudobou legislativou⁵⁷ a každodenní realitou, což potvrzovala mimo jiné Františka Zeminová v periodiku Československá žena: „Rovnoprávnost žen je v programu naší vlády, ale ne v praxi politického, hospodářského a kulturního života... Ve školství i v čistě ženských oborech, jako jsou školy pro ženská povolání, začínají se usazovat muži, zejména na ředitelských místech, jako na dívčích školách.“⁵⁸

⁵² UKPP, sv. 408, (London) 1945, s. 731–733.

⁵³ WARNOCK, Mary Helen: *Special Educational Needs, Report of the Committee of Enquiry into the education of handicapped children and young people*. London 1978, s. 33.

⁵⁴ UKPP, sv. 450, (London) 1948, s. 1072.

⁵⁵ ZEMINOVÁ, Fráňa: *Ženy, přečtěte si to!* ČŽ, 2, 1946, č. 48, s. 3.

⁵⁶ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/031schuz/s031002.htm>. 31. schůze PNS 19. 2. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁵⁷ Vedle výše zmíněné legislativy týkající se zrovnoprávnění pohlaví byla také její součástí vyhláška ministra ochrany práce a sociální péče č. 74/1945 Ú. l. z července roku 1945 o mzdovém (platovém) zrovnoprávnění žen. Srov. HAVELKOVÁ, Barbara: *Genderová rovnost v období socialismu*. In: BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (ed.): *Komunistické právo v Československu – Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, s. 192.

⁵⁸ ZEMINOVÁ, Fráňa: *Společný výbor žen Národní fronty u prezidenta republiky*. ČŽ, 1, 1945, č. 1, s. 2.

Zrovnoprávnění literního učitelstva s učitelkami domácích prací argumentovaly především jako spravedlivé uznání jejich práce a požadavek moderní doby. Studentky byly připravovány pro budoucí roli matky, a tudíž měly získat kvalitnější vzdělání o hygieně bydlení, zdraví, vhodném stravování dětí a dospělých či ostatních domácích činnostech. Význam učitelek domácích prací poslankyně obhajovaly také argumentem, že mnoho dívek zúročilo nabyté znalosti o hospodárném řízení domácnosti v době všeobecného nedostatku během okupace. Sociální demokratka Běla Pažoutová se přimlouvala v projevu v ÚNS, aby rovněž chlapcům bylo umožněno absolvovat základy vedení domácnosti, což mělo vést podle jejich slov k lepšímu pochopení domácích prací vykonávaných převážně ženami a tím i k lepším vztahům v rodinném životě: „Jeden bod přijaté resoluce žádá, aby se též hochům dostalo aspoň základu vzdělání z tohoto oboru. Nebude škodit, když příští otcové rodin budou mít více pochopení a uznání pro práci žen v domácnosti. Přispěje to zcela určitě k harmoničtějšímu soužití rodinnému.“⁵⁹ Jaromíra Žáčková-Batková prohlásila při projednávání návrhu zákona o úpravě platových a služebních poměrů učitelek domácích nauk 20. prosince 1946, že bylo dosaženo úsilí prvorepublikové senátorky Františky Plamínkové, která dlouhodobě požadovala zrovnoprávnění literních učitelek s učitelkami domácích prací.⁶⁰ Poslankyně požadovaly také daňové a platové vyrovnání mezi vdanými a svobodnými učitelkami či zrušení vládního nařízení č. 16 z roku 1944, kde učitelky mateřských škol byly zařazeny do nové platové kategorie. Toto vládní nařízení bylo v rozporu s učitelským zákonem č. 104 Sb. § 14 z 24. června 1926, v němž je ustanoveno, že učitelky mateřských škol mají stejný plat jako učitelky domácích nauk.⁶¹

V rámci boje za ženskou emancipaci se československé poslankyně rovněž zabývaly otázkami rovného postavení pohlaví ve vojenském vzdělávání. Ženy měly být podle stanoviska poslankyň začleněny do branné přípravy, čímž by získaly možnost vojenského vzdělávání. Komunistka Marie Švermová-Šváblová požadovala pro mladé ženy výcvik především v rádiových, zdravotních, telefonických či farmaceutických službách, jelikož se v těchto oborech osvědčily za války a mají tudíž právo zastupovat muže v jejich vojenských povinnostech. Poslankyně Jarmila Uhlířová prezentovala v PNS důležitost

⁵⁹ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/032schuz/s032003.htm>. 32. schůze ÚNS 20. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁶⁰ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/032schuz/s032004.htm>. 32. schůze ÚNS 20. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁶¹ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027016.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

tělesné výchovy žen k obraně státu, jíž měla sloužit jako vzor tělovýchovná organizace Sokol.⁶² Příležitě postoj poslankyň k vojenskému vzdělávání vyjádřila poslankyně Františka Zeminová 15. ledna 1946 v PNS: „...ministr národní obrany najde u nás poslankyň hluboké pochopení a podporu snah, aby část mladých žen byla u nás zapojena a vycvičena v pomocných službách vojenských. Trvajíc na plné ženské rovnoprávnosti hlásíme se i zde k plné odpovědnosti.“⁶³

Společenský vývoj během druhé světové války zapříčinil rovněž ve Velké Británii změny konvenčního pohledu na profesní uplatnění žen a mužů. Britské poslankyně kritizovaly především problematiku vzdělávání a profesního rozvoje žen. V březnu 1946 Jean Manning při své interpelaci týkající se technického vzdělávání navrhovala, aby ženy měly právo na vzdělávání v technických oborech: „I suggest that women have the right to technical education for their own development... I suggest that, instead of segregating boys and girls and segregating academic and technical types, they should all be allowed to choose from the various things offered in a programme set out by the technical college.“ Důkazem, že jsou ženy schopné vzdělávat se v technických oborech, byly dle jejího postoje dovednosti žen ve válečném průmyslu.⁶⁴

K nejčastěji řešeným otázkám vzdělávání školní populace a sociální problematiky ve školách patřily v obou zemích otázky dostatečné výživy, nezavadného prostředí a zdravotní péče ve školách. Československé poslankyně bez rozdílu stranické příslušnosti požadovaly v parlamentu či na stránkách periodik zlepšení stravovací situace ve školství. Především se jednalo o dodávky mléka pro děti ve věku od šesti do dvanácti let. Přes všechny snahy se dodávky mléka do mlékáren v druhé polovině roku 1947 neustále snižovaly, což kritizovala například sociální demokratka Anna Jungwirthová: „Je skutečně smutné, když srovnáme, jak jenom letos poklesá dodávka mléka. V červenci bylo dodáno do mlékáren 87 milionů litrů, v srpnu už 81 milion litrů, v září 70, v říjnu 64 a v listopadu asi 50 milionů litrů. Paní a páno-

⁶² Požadavek branné přípravy žen interpelovaný poslankyněmi v PNS i ÚNS byl vnímán jako právo na rovnocenný podíl žen bránit svůj stát společně s muži, obdobně jak tomu bylo v době války. Výše uvedené hledisko zastávala mimo jiné komunistka Marie Švermová-Šváblová: „V moderní válce, jaké jsme byli svědky, bylo nutno přibrat k vojenským úkonům ženy.“ Rovněž národní socialistka Jarmila Uhlířová měla obdobný postoj: „Ale i v době míru je nutno myslet na den, kdy by mohl býti tento mír porušen. A k tomu je potřebí branné přípravy celého národa, tedy i žen...“ Srov. <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/025schuz/s025005.htm>. 25. schůze PNS 24. 1. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁶³ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/021schuz/s021002.htm>. 21. schůze PNS 15. 1. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁶⁴ UKPP, sv. 420, (London) 1946, s. 2196–2199.

vé, kdyby dodávka mléka měla ještě klesat – tak to také konstatoval ministr výživy – museli bychom sáhnout na dávky pro 6–12 leté děti, t. j. na dávky našich drobných školáků.“⁶⁵ Hlavní příčinou problematického zásobování potravinami na podzim 1947 byly důsledky sucha, které způsobilo, že lidé nedostávali ani snížené přídelý.⁶⁶

Podpůrné akce vedoucí ke zlepšení zdravotního stavu dětí měly podle československých poslankyň zajistit nárůst populace,⁶⁷ která bude rezistentnější vůči budoucí německé hrozbě. Nová německá generace představovala pro sledované poslankyně bezpečnostní riziko, jak se výstižně vyjádřila Františka Zeminová v periodiku Československá žena: „Za 10 až 15 let bude Německo zaplaveno mladými lidmi a Evropa, hlavně sousedé, aby měli nanovo starost, co s věčně nepokojnými, násilnickými Germány.“⁶⁸ Řešením mělo být podle poslankyň především zajištění zdravého rozvoje populace moderní péčí o dítě a matku, výstavbou sítě porodnic, jeslí, mateřských škol a jiných institucí podobného druhu.⁶⁹ Vzorem této sociální politiky byl pro poslankyně Sovětský svaz či Velká Británie, která inspirovala mimo jiné komunistku Anežku Hodinovou-Spurnou:⁷⁰ „Velká Británie i za války rozšiřovala síť poraden pro matky a budovala veřejnou a individuální péči pro matku a dítě v takovém rozsahu, že kdybychom u nás docílili v dohledné době alespoň část toho co Angličané, mohli bychom si říci, že jsme pokročili hodně kupředu.“⁷¹ Největší znepokojení mezi československými poslankyněmi vyvolával vysoký výskyt dětí postižených tuberkulózou a sociálně patologickými jevy. V boji proti tuberkulóze se poslankyně zaměřovaly na preventivní oč-

⁶⁵ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/088schuz/s088004.htm>. 88. schůze ÚNS 17. 12. 1947. [cit. 12. 11. 2018].

⁶⁶ KAPLAN, K.: *Československo*, s. 87.

⁶⁷ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/087schuz/s087015.htm>. 87. schůze ÚNS 16. 12. 1947. [cit. 12. 11. 2018].

⁶⁸ ZEMINOVÁ, Fráňa: *Péče o matku a dítě – první národní povinnost!* ČŽ, 2, 1946, č. 12, s. 3.

⁶⁹ HODINOVÁ, Anežka: *Nová ústava a ženy*. ČŽ, 2, 1946, č. 34, s. 3.

⁷⁰ Komunistka Anežka Hodinová-Spurná hned po nacistické okupaci emigrovala do Londýna. Srov. MUSILOVÁ, D.: *Z ženského pohledu*, s. 124.

⁷¹ HODINOVÁ, Anežka: *Sociální politika a ženy*. ČŽ, 2, 1946, č. 14, s. 3.

kování,⁷² modernizaci zdravotní péče,⁷³ odborné vzdělávání porodních asistentek,⁷⁴ osvětovou činnost a kvalitnější výživu dětí. Zvláště tristní situace byla na Slovensku. V prosinci 1946 slovenská komunistka Mária Turková v parlamentu interpelovala nedostatečnou zdravotní péči pro děti nakažené tuberkulózou na Slovensku. Mezi nedostatky patřilo hlavně málo lůžek pro nemocné či absence speciálního tuberkulózního oddělení.⁷⁵ Sociálně patologickým jevem, který se poslankyně snažily řešit, bylo přibývání prostitutek a pohlavních nemocí u mladých lidí ve věku od osmnácti do čtyřiaadvaceti let. Eliminace těchto sociálních problémů měla podle poslankyň začít ve školách vzděláváním týkajícím se rodinné a sexuální výchovy mládeže. O znepokojivém stavu a jeho řešení informovala poslankyně ČSL Marie Trojanová: „Hlavní cíl boje proti prostituci je tedy na podkladě aboličního zákona intenzivní práce u mladé generace. Zde musíme začít s převýchovou, která začne ve školách, půjde do všech pracovišť mladých lidí, k učňům, studentům, do tělovýchovných útvarů i do armády.“⁷⁶ Dalším sociálně patologickým jevem pozorovaným po válce u dětí byl nárůst alkoholismu a problémů s ním spojených. Jednalo se o dlouhodobý a trvalý problém, což dokládají opakované interpelace během činnosti ÚNS, například komunistky Heleny Zimákové-Zemanové z 15. dubna 1948: „Uvědomme si k tomu, že alkoholismus u nás neklesá, nýbrž po druhé světové válce opět prudce stoupl, uvědomme si, že alkoholismem je postižena do značné míry právě naše mládež...“⁷⁷

Podobné problémy řešily rovněž britské poslankyně. Jednalo se nejen o zajištění zdravého prostředí ve školství, nýbrž také poskytnutí kvalitní vý-

⁷² Po vzoru Dánska, Norska, Švédska a Anglie bylo v náchodském okrese očkováno několik dospělých osob a dětí školního věku, o čemž informovala lidovecká poslankyně Marie Trojanová v ÚNS 16. prosince 1947: „... právě před měsícem skončila rozsáhlá očkovací akce v okrese náchodském, při níž bylo provedeno očkování všech školních dětí a značného počtu osob dospělých, které dosud neprodělaly nákazu tuberkulosou. Celá náchodská akce byla provedena zvláštní misí dánského Červeného kříže, vyslanou do Československa na pozvání ministerstva zdravotnictví za spolupráce Státního zdravotního ústavu v Praze a místních činitelů samosprávných i úředních a dobrovolných korporací sociálně zdravotních. Úspěch očkovací akce byl velmi dobrý...“ Srov. <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/087schuz/s087012.htm>. 87. schůze ÚNS 16. 12. 1947. [cit. 12. 11. 2018].

⁷³ TROJANOVÁ, Marie: *Zdravotnictví slouží ženám*. ČŽ, 2, 1946, č. 39, s. 3.

⁷⁴ ŠMEJCOVÁ, Milena: *Životní otázky porodních asistentek*. ČŽ, 2, 1946, č. 42, s. 3.

⁷⁵ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027024.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁷⁶ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027026.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

⁷⁷ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/104schuz/s104007.htm>. 104. schůze ÚNS 15. 4. 1948. [cit. 12. 11. 2018].

živý, ošacení a zdravotní péče dětem a studentům. Školský zákon z roku 1944 ukládal školským orgánům povinnost zajistit žákům mléko, obědy nebo jiné občerstvení: „Regulations made by the Minister shall impose upon local education authorities the duty of providing milk, meals and other refreshment for pupils in attendance at schools and county colleges...”⁷⁸ Již neměly podle poslankyně Alice Bacon nastat případy podvýživy, které zažila v době před druhou světovou válkou jako učitelka na chlapecké škole.⁷⁹ Britské poslankyně diskutovaly o zásobování obyvatelstva včetně nejmladších dětí ve školách, těhotných či kojících žen velmi často. Poslankyně přikládaly poskytování bezplatného nebo levného mléka školám, těhotným a kojícím ženám důležitý význam. Přispívaly tím ke zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva. Tento výživový program byl sice zavedený Churchillovou válečnou koalici, ale po válce ho Attleeho vláda rozšířila o dodávky pomerančového džusu, oleje z tresčích jater či vitaminových tablet, jak dokládá příspěvek poslankyně Barbary Ayrton-Gould v Dolní sněmovně: „We have now established permanently under this Government not only free and cheap milk for babies school children and expectant mothers, but orange juice, vitamin tablets, god liver oil, and so on.”⁸⁰ Zavedení bezplatného či levného mléka a obědů pro školní děti znamenalo podle poslankyň snížení počtu deprivovaných dětí. Zásobování mlékem a obědy však nefungovalo bez problémů. Poslankyně proto žádaly zajištění jídla pro všechny děti místními školskými orgány, což v Dolní sněmovně interpelovala mimo jiné Leah Manning: „Lady will press it, for every local education authority, even if they have not got canteens, to make some midday meal available to every child in school.”⁸¹ Zdůrazňovaly povinnost vlády zajistit nezávadné pasterizované mléko, aby se nezvyšoval počet dětí nakažených tuberkulózou. Mabel Ridealgh naléhala na řešení tohoto problému v jedné ze svých interpelací: „...I urge the great need for the compulsory pasteurisation of milk until we can complete our long-term policy of securing tuberculin free milk right from the herds to the consumer's door.”⁸² Během dvou volebních období Attleeho vlády však nebyl realizován plán jeho strany na zavedení bezplatné stravy všem školním dětem a bezplatné dodávky mléka začaly až v srpnu 1946. V roce 1951 se stravovalo ve školních jídelnách pouze 49 procent školní populace a mléko konzumovalo 86 procent školní populace. Jídelny navíc byly často provizorní a měly malou

⁷⁸ *Education Act 1944*, 7 & 8 Geo. 6. CH. 31. c. 49. London 1944, s. 41.

⁷⁹ UKPP, sv. 445, (London) 1947, s. 1423.

⁸⁰ UKPP, sv. 439, (London) 1947, s. 1201–1203.

⁸¹ UKPP, sv. 445, (London) 1947, s. 1425–1427.

⁸² UKPP, sv. 426, (London) 1946, s. 436–437.

kapacitu.⁸³ Na základě studie britské Rady pro lékařský výzkum (Medical Research Council) však dostávaly tyto děti ve školách zdravější stravu než britské děti v devadesátých letech 20. století.⁸⁴

Poskytnutí obuvi a ošacení na státní náklady sociálně slabším rodinám řešily poslankyně v rámci celé společnosti. K nejpriléhavějším příkladům patřilo naplňování zákona o příspěvcích rodinám (Family Allowances Bill) z roku 1945. Poslankyně Jennie Adamson, Eleanor Rathbone a Edith Summerskill obhajovaly nejen práva žen na státní příspěvky, ale také právo finančních příspěvků na stravu a ošacení pro děti z rodin nacházejících se ve špatné ekonomické situaci.⁸⁵ Ellen Wilkinson realizovala podle článku 81 školského zákona z roku 1944 hrazení školních uniforem školskými orgány.⁸⁶

V oblasti zdravotní péče se britské poslankyně zabývaly především výchovou a vzdáváním dětí se speciálními potřebami. Školský zákon z roku 1944 řešil tuto problematiku v odstavcích 33 a 34. Podle těchto ustanovení měl ministr školství určit jednotlivé kategorie žáků vyžadujících speciální výchovné potřeby. Místní školské orgány měly povinnost informovat rodiče žáka o charakteru psychického či fyzického hendikepu jejich dítěte a zaopatřit prostory ve speciálních školách pro závažnější případy.⁸⁷ Leah Manning se dotazovala vlády v listopadu 1945, kdy budou vyhlášeny stanovy a členství v Poradním výboru pro hendikepované děti (The Advisory Committee on Handicapped Children). Rovněž žádala obsazení tohoto výboru lidmi s praktickými zkušenostmi, nikoliv odborníky s teoretickými znalostmi.⁸⁸ V listopadu 1946 se poslankyně Freda Corbet dotazovala Ellen Wilkinson na situaci nedostatečného počtu učitelů kvalifikovaných pro výuku neslyšících žáků.⁸⁹ Podle vládního plánování z období po skončení druhé světové války bylo potřeba poskytnout speciální vzdělávací péči 17 procentům školní populace a hlavní podíl na zajištění této péče měly mít veřejné školy. Žádný z těchto plánů však nebyl ve sledovaném období splněn.⁹⁰ Přesto byly splně-

⁸³ WEBSTER, Charles: *Government policy on school meals and welfare foods 1939–1970*. In: SMITH, F. David (ed.): *Nutrition in Britain: Science, Scientists and Politics in the Twentieth Century*. London 1997, s. 196.

⁸⁴ <https://www.theguardian.com/uk/1999/nov/30/jamesmeikle> [cit. 30. 12. 2018].

⁸⁵ UKPP, sv. 408, (London) 1945, s. 2259–2370.

⁸⁶ UKPP, sv. 414, (London) 1945, s. 2327.

⁸⁷ *Education Act 1944*, 7 & 8 Geo. 6. CH. 31. c. 33 and 34. London 1944, s. 27–28.

⁸⁸ UKPP, sv. 415, (London) 1945, s. 609.

⁸⁹ UKPP, sv. 427, (London) 1946, s. 272–273.

⁹⁰ WARNOCK, M. H.: c. d., s. 33 an.

ny dílčí záležitosti, jako bylo například v roce 1946 založení gymnázia Mary Hare pro neslyšící chlapce a dívky.⁹¹

V oblasti školství se britské poslankyně nejčastěji věnovaly problémům týkajícím se péče o děti v mateřských školách. Hlavním podnětem k zajištění mateřských škol ve Velké Británii nebyla sociální podpora matek a nejmladších dětí, ale nutnost žen vstoupit s dětmi do průmyslu během druhé světové války. V roce 1939 bylo ve Velké Británii méně než sto mateřských škol pro děti od dvou do šesti let. Jednalo se přibližně o 750 000 dětí, z nichž 100 000 začalo chodit do tohoto typu škol od pěti let. Těchto 100 000 pozdně přichozících dětí trpělo zdravotními vadami kvůli špatným domácím podmínkám či absenci pravidelných lékařských prohlídek. Během druhé světové války bylo otevřeno několik stovek provizorních mateřských škol s personálními problémy a nedostatečným vybavením. Na žádosti některých matek měly tyto školy zůstat otevřené, dokud nebudou postaveny školy s lepšími podmínkami, jak uváděla poslankyně Leah Manning: „During the war years, some hundreds of wartime nurseries were opened. They were often makeshift in character and equipment; they were always badly staffed, but they became so popular that every attempt to close them has been met by a vehement demand on the part of the mothers that they should remain open until something better could be provided.“⁹² Po parlamentních volbách v roce 1945 se poslankyně dotazovaly vlády, jestli budou zachovány tyto školy z období války, což interpelovaly mimo jiné labouristické poslankyně Barbara Castle⁹³ nebo Edith Wills.⁹⁴ Vývoj této kategorie škol měl v dalších letech Attleeho vlády sestupnou tendenci,⁹⁵ jelikož ministerstvo financí snížilo výdaje na jejich dotování. Oproti červnu 1944, kdy bylo ve Velké Británii v provozu 1 558 mateřských škol, poklesl na začátku roku 1948 jejich počet na přibližně 900 a poskytovaly místa pro 43 000 dětí. Poptávka po ženské pracovní síle na trhu práce však zapříčinila výstavbu nových mateřských škol v areálu továren (The Factory Nurseries). Kontroly tohoto typu škol prokázaly nevyhovující stav, neboť některé neměly ventilace, dostačující zásobování vodou a hygienická opatření. Některé byly přeplněné a často v nich zůstávaly nemocné děti, aby matky

⁹¹ Tamtéž, s. 17.

⁹² MANNING, Leah: *Nursery – Infant Education*. LW, 34, 1946, č. 3, s. 57.

⁹³ UKPP, sv. 414, (London) 1945, s. 453.

⁹⁴ Tamtéž, s. 1540.

⁹⁵ Ve sledovaném období měl vývoj československých mateřských škol oproti Velké Británii trvale rostoucí tendenci. V květnu 1945 jich bylo v ČSR celkem 1 130, z toho 921 v českých zemích a 209 na Slovensku. Do roku 1948 se v Československu počet mateřských škol zčtyřnásobil. Největší nárůst byl na Slovensku, kde se jejich počet zvýšil více než pětinašobně. Srov. ŠMELOVÁ, Eva: *Mateřská škola: Teorie a praxe I*. Olomouc 2004, s. 54–55.

mohly pracovat. Na základě zanedbaného stavu v některých mateřských školách provedla Attleeho vláda legislativní změny, které zmocňovaly místní zdravotní orgány dohlížet na zajištění kvalitní péče o děti v mateřských školách a na práci domácích pečovatelek.⁹⁶

Problémy mateřských škol ve sledovaném období se týkaly nejen jejich omezeného množství, ale také nevyřešených personálních záležitostí. Poslankyně ve svých interpelacích kritizovaly početní a kvalifikační nedostatky pedagogického personálu v mateřských školách. Podle poslankyně Mabel Ridealgh měla školní rada (The Board of Education) navýšit finanční prostředky pro zvýšení počtu pedagogického personálu v mateřských školách.⁹⁷ Rovněž poslankyně Peggy Herbison požadovala obsazení mateřských škol plně kvalifikovanými pedagogy.⁹⁸ S podobným návrhem vystoupila také v Dolní sněmovně Freda Corbet: „Finance committees will have to learn to be very generous and give better pay to more and better trained staff. I have mentioned the case of children in London's residential nursery schools. We give them nursery trained teachers with trained assistants.“⁹⁹

Britské poslankyně se zabývaly i otázkou věkové hranice vstupu dětí do těchto typů škol. Poslankyně Jean Mann žádala vládu, aby nepodporovala umístování dětí mladších dvou let do mateřských škol. Důvodem bylo podle ní šíření infekčních chorob a negativní psychický vliv na děti odloučené od matky.¹⁰⁰ Mezi poslankyněmi existovala shoda, že v ideálním případě by věková hranice dětí pro vstup do mateřské školy neměla být pod dva roky. Na základě každodenních zkušeností si však uvědomovaly, že některé ženy kvůli obživě nemají čas se plnohodnotně věnovat svým dětem v jejich prvních dvou letech života. Podle prohlášení ženského poradního výboru (The Women's Advisory Council) labouristek v Sheffieldu měly být děti mladší dvou let umístovány do vyhovujících mateřských škol pod kontrolou ministerstva zdravotnictví: „Under these conditions we consider that some provision for the under-two's is necessary, so therefore suggest that suitable nursery provision be made under the control of the Health Department.“ Poskytování mateřských škol pro děti od dvou do pěti let mělo podle tohoto výboru labouristek zůstat nadále v kompetenci ministerstva školství.¹⁰¹

⁹⁶ GALLOWAY, R. M.: *The Nurseries and Child-Minders Regulation Act 1948*. Journal of the Royal Sanitary Institute, 69, 1949, č. 4, s. 338.

⁹⁷ UKPP, sv. 431, (London) 1946, s. 710.

⁹⁸ Tamtéž, s. 713–714.

⁹⁹ UKPP, sv. 450, (London) 1948, s. 1634.

¹⁰⁰ UKPP, sv. 431, (London) 1946, s. 715–716.

¹⁰¹ ROEBUCK, F.: *Nursery provision for Under-Fives*. LW, 34, 1946, č. 4, s. 75.

K nejvýznamnějšímu výstupu výše uvedených požadavků v oblasti mateřského vzdělávání a výchovy patřilo schválení zákona o mateřských školách a dětských pečovatelnách (*Nurseries and Child-Minder Regulation Act*) z července 1948. Tento zákon stanovil minimální normy pro mateřské školy a placené dětské pečovatelky. Na základě tohoto zákona měly místní zdravotní orgány vést evidenci o těchto službách a sankcionovat je, pokud nebudou registrované. V pravomoci místních zdravotních orgánů bylo také registraci mateřských škol zrušit nebo odmítnout. Rovněž se od nich požadovalo, aby stanovily normy týkající se kvalifikace zaměstnanců, stravování dětí či údržby zařízení u těchto druhů škol.¹⁰²

Československé poslankyně zachovávaly v otázkách vzdělávání loajalitu ke „svým“ politickým stranám mnohem důsledněji než jejich britské kolegyně. Narušovala rovněž ve větším měřítku jejich genderovou integritu. Dokládá to například problematika zestátnění škol a návrh zákona o jednotné škole. Představa o podobě poválečného školství byla již zahrnuta v článku XV. Košického vládního programu (KVP), která obsahuje ustanovení o demokratizaci a zlidovění systému výchovy.¹⁰³ Levicové poslankyně se shodly, že péče o děti je veřejnou záležitostí a má být součástí státní správy. Výstižně toto stanovisko zdůvodnila doktorka Milada Horáková za Československou stranu národně socialistickou (ČSNS): „Péče o mládež musí být zveřejněna a v provádění sjednocena bez zřetele na kompetenční zájmy byrokratů, ale i proti vůli těch spolkařů, kteří v populární péči o dítě vidí možnost svého osobního proniknutí. Jen v rámci velkorysé veřejné péče o dítě, zapojené do státní správy jako samostatný a nedílný článek s pevným právním a finančním podkladem, dosáhne péče o mládež potřebné jistoty, odbornosti a autority... Za uskutečnění takové formy péče o mládež bude strana národně socialistická všemi silami pracovat.“¹⁰⁴ Rozdílný postoj měly lidovecké poslankyně, jež prosazovaly vedle státních škol rovněž církevní a soukromé

¹⁰² The National Archives Kew, fond Public Records, kart. MH 55, inv. č. 1690, *The Nurseries and Child-Minders Regulation Act 1948, II & 12 GEO. 6. CH. 53*, s. 1–9.

¹⁰³ Představy československých politiků o podobě vzdělávání poválečné školní populace také ovlivnily podle článku XV. KVP geopolitické změny ve středovýchodní Evropě na počátku roku 1945: „K tomuto cíli nejen bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského, mládež bude i náležitě poučována o SSSR. Ruský jazyk bude proto v novém učebním plánu z cizích jazyků na prvním místě. A bude postaráno i o to, aby naše mládež nabyla potřebných vědomostí o vzniku, zřízení, vývoji, ekonomii a kultuře SSSR. Na univerzitách k tomu účelu budou zřízeny i nové stolice: dějin SSSR, ekonomiky SSSR a práva SSSR.“ Srov. *Košický vládní program: program nové čs. vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. 5. vyd. Praha 1984, s. 35.

¹⁰⁴ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/019schuz/s019002.htm>. 19. schůze PNS 9. 1. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

školy. Své postoje odůvodňovaly tím, že většina občanů jsou katolíci a svoboda vyznání zaručená Ústavou z roku 1920 neumožňuje rušení církevních škol. Dál argumentovaly, že státní rozpočet bude mít problémy s financováním státních škol, jak potvrzuje interpelace lidovkyně Marie Skuhrovcové v PNS 27. března 1946: „Stát nestačí ani hmotně, a zejména dnes, na to, aby všechno myslitelné školství vzal do své režie. Jestliže se prohlásí veškeré školství za státní, bude starostí ministerstva financí, aby pečovalo o potřebné finanční náklady.“¹⁰⁵ Projednávání návrhu zákona o jednotné škole vneslo mezi politické strany a jejich zástupce v parlamentu ještě větší rozpory než zestátnění škol. Národní socialistky souhlasily s navrhovaným školským zákonem,¹⁰⁶ avšak při zachování ducha národních tradic, demokracie a apolitičnosti ve vzdělávání. Tento postoj obhajovala Františka Zeminová 10. července roku 1946 na půdě ÚNS: „...ženy jako zástupkyně matek a děti se dožadují, aby školní i lidová výchova se v budoucnosti vedla jediné v duchu pravé demokratické a národní tradice Husa, Komenského, Kollára, Havlíčka, Tyrše, Masaryka a Beneše. Přílišné zpolitisování naší kultury lidu i inteligence jen škodilo.“¹⁰⁷ Mezi osobami, které souhlasily s navrhovaným školským zákonem, nebyli jen národní socialisté a prezident Beneš, ale také, do dubnové dohody z jara 1946, slovenští demokraté. Po dubnových dohodách zaujali slovenští demokraté spíše odmítavý postoj. Tato skupina politiků a inteligence, jež souhlasila s navrhovanou reformou školství, však požadovala v rámci jednotné školy druhého stupně značnou diferenciaci a nebyla ve zmiňovaném stanovisku jasně vyhraněná. Komunistická strana, levicově orientovaná inteligence, Svaz československé mládeže či učitelské odbory proklamovaly okamžité přijetí tohoto návrhu zákona.¹⁰⁸ Sociální demokratky tento návrh zákona podporovaly, jak potvrzuje Běla Pažoutová z interpelace v ÚNS 12. prosince 1946: „Učitelstvo očekává, že budou dodrženy lhůty a že základní školský zákon vejde 1. září příštího roku v platnost. Očekáváme od něho další zvýšení všeobecného vzdělání. Sympatická je na tomto zákoně okolnost, že už nebudou vybírání nadaní žáci od 11–15 let z 12 1/2 procenta žáků jako dosud, ale z celých 100 procent, čili že zmizí 6 1/2 procenta žáků obecných

¹⁰⁵ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/041schuz/s041022.htm>. 41. schůze PNS 27. 3. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

¹⁰⁶ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/041schuz/s041016.htm>. 41. schůze PNS 27. 3. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

¹⁰⁷ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/005schuz/s005013.htm>. 5. schůze ÚNS 10. 7. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

¹⁰⁸ CIGÁNEK, Radim: *Politický zápas o jednotnou státní školu 1945–1949*. Praha 2009, s. 79–80.

škol, kteří i při značném nadání neměli možnosti nabýti vyššího vzdělání.¹⁰⁹ Lidovecké poslankyně měly k připravovanému návrhu zákona o jednotné škole skeptický, až negativní názor. Jejich skepse vycházela z přesvědčení, že přijetím zákona budou nadané děti omezovány. Marie Skuhrovcová interpelovala v PNS možnost vzniku jednotné školy, jen pokud bude nejprve zavedena mravní a ideová jednota: „Je nutná výchovná jednota, ale dříve musí náš národ nalézt jednotu ideovou i mravní, bez těch není možná ani jednotná výchova ani jednotná škola... Proti nivelisaci školy třetího stupně a tím i vysokých škol je nutno se bránit. Musíme úroveň zvedat, a ne ji snižovat. Nesmíme řešit problém tak, že bychom děti v určitém směru nadané zdržovali ostatními. Z toho by vzešly škody velikého rozsahu.“¹¹⁰ Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) č. 95 Sb. byl přijat v ÚNS až po komunistickém převratu, 21. dubna 1948.¹¹¹ Komunistky i sociální demokratky jeho realizaci považovaly za progres ve vzdělávání školních dětí a mládeže. V ÚNS tento postoj prezentovala komunistka Pavla Šimonková: „Ústava zaručuje mladým také právo na vzdělání, a dnes již nebude rozhodovat o školním prospěchu postavení rodičů na dnes již téměř zetlelém t. zv. společenském žebříčku. Jednotný školský zákon, potvrzený touto ústavou, umožňuje, aby opravdu jenom schopnosti a píle každého školáka byly rozhodující pro jeho další úspěšné studium.“¹¹² Nebo sociální demokratka Běla Pažoutová: „S hlubokým pohnutím hovořím dnes k tomuto zákonu, vyjadřujíc za veškeré učitelstvo radost nad jeho uskutečněním, radost, že po letech hledání nových cest, bojů i zápasů, houževnatého úsilí, o kterém už hovořil pan zpravodaj Koubek, dospěli jsme konečně k cíli.“¹¹³ Na projednávání návrhu školského zákona jako součásti nového sociálního systému měli před únorovým převrácením vliv odborníci a širší veřejnost. Se stupňujícími se mocenskými konflikty však slábl, což nepříznivě ovlivňovalo jeho podobu.¹¹⁴

Ve Velké Británii byla realizace školského zákona z roku 1944 úspěšná jen částečně.¹¹⁵ Díky poslankyním a ministryni Ellen Wilkinson se však podařilo

¹⁰⁹ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027018.htm>. 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

¹¹⁰ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/041schuz/s041023.htm>. 41. schůze PNS 27. 3. 1946. [cit. 12. 11. 2018].

¹¹¹ BOHÁČ, A. – MIŠURCOVÁ, V. – VÁŇOVÁ, R. – MAUROVÁ, M. (ed.): *Dějiny školství*, s. 21.

¹¹² <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/112schuz/s112012.htm>. 112. schůze ÚNS 7. 5. 1948. [cit. 12. 11. 2018].

¹¹³ https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/106schuz/s106005.htm#_d. 106. schůze ÚNS 21. 4. 1948. [cit. 12. 11. 2018].

¹¹⁴ KALINOVÁ, L.: c. d., s. 84 an.

¹¹⁵ JONES, Ken: *Education in Britain: 1944 to the Present*. 2. ed. Cambridge – Malden 2016, s. 34.

během prvního volebního období Attleeho vlády zajistit především bezplatné školní jídlo pro 2,5 milionu dětí a mléko zdarma pro přibližně 90 procent školní populace,¹¹⁶ zavést neplacené středoškolské vzdělávání,¹¹⁷ zrušit poplatky ve státních gymnáziích, vybudovat nové moderní školy,¹¹⁸ umožnit formou stipendií vysokoškolské vzdělání i pro sociálně znevýhodněné studenty, navýšit počet učitelů¹¹⁹ a jejich platů¹²⁰ či prodloužit povinnou školní docházku dětem po patnáctém roku věku.¹²¹ Ellen Wilkinson se však z těchto nesporných úspěchů těšila jen krátce. V roce 1946 zkolabovala během návštěvy Prahy. Příčinou kolapsu nebylo jen přepracování a dlouhá cesta, ale také její náklonnost k cigaretám; byla těžkou kuřačkou. Lékaři jí diagnostikovali zápal plic, jehož následkům 6. února 1947 podlehla.¹²²

Závěr

Československo a Velká Británie měly v prvních poválečných letech navzdory historickým a kulturním odlišnostem jedno společné: chtěly vybudovat sociálně spravedlivější společnost. Jednou z oblastí, v níž se setkávaly priority obou zemí, byla výchova a vzdělávání dětí a zmírňování sociálních problémů ve školách. Pro političky představovala tato problematika základ jejich činnosti.

Československé a britské poslankyně zastávaly v této době shodné postoje v několika důležitých bodech: pokračování emancipačního procesu, vzdělávání, řešení sociálních problémů dětí a studentů a rovné postavení učitelek a učitelů. Na podporu svých požadavků používaly argument o společných válečných zkušenostech mužů a žen, které je opravňují získat rovné postavení nejen v právním řádu, ale především v každodenním životě. Příznivá dobová atmosféra, nakloněná radikálnějšími změnám ve společnosti, umožňovala

¹¹⁶ Údaj je z roku 1947. V únoru 1946 bylo bezplatné školní jídlo pro 1,8 milionů školních dětí a v říjnu téhož roku již pro 2,3 milionů školních dětí. Srov. VERNON, D. Betty: *Ellen Wilkinson 1891–1947*. London 1982, s. 214–215.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 217–222.

¹¹⁸ HOPKINS, Eric: *Industrialisation and Society: A Social History, 1830–1951*. New York – London 2000, s. 245.

¹¹⁹ ABBOTT, Ian – RATHBONE, Michael – WHITEHEAD, Phil: *Education Policy*. Los Angeles – London 2013, s. 21–22.

¹²⁰ PRITT, Denis Nowell: *The Labour Government, 1945–51*. London 1963, s. 233.

¹²¹ VERNON, D. B.: c. d., s. 206 an.

¹²² Tamtéž, s. 231–233.

nejen nastolit zásadní požadavky, ale v některých případech dosáhnout jejich splnění.

Poslankyně obou států usilovaly o zajištění kvalitní výživy a ošacení dětí a studentů, zdravého prostředí a zdravotní péče ve školách. Ve třetí ČSR bylo navíc toto úsilí umocňováno zvýšeným zájmem poslankyň o zajištění zdravé a početnější populace dětí z důvodu obavy před budoucí německou agresí. Se školskou problematikou těsně souvisel požadavek emancipace učitelek v platovém ohodnocení, profesním postavení či zapojení žen do typu vzdělávání, jež bylo dosud vyhrazeno jen mužům. Československé poslankyně diskutovaly o zapojení žen do vojenského vzdělávání, britské požadovaly možnost vzdělávání žen v technických oborech.

Zmíněné podobnosti v základních požadavcích vynikají zejména ve světle složení ženských parlamentních elektorátů. Ve Velké Británii měly rozhodující postavení labouristky. V třicátém osmém parlamentu jich zasedalo 21, konzervativce a liberály zastupovala pouze jedna poslankyně, Eleanor Rathbone byla bez stranické příslušnosti. V třetí ČSR reprezentovaly čtyři politické strany, což se na jedné straně projevovalo odlišnými stanovisky, na druhé však společný genderový řád umožňoval alespoň zpočátku dosáhnout shody v základních prioritách, jakou byla například péče o děti a jejich sociální zabezpečení. Opačným příkladem může být zestátnění škol nebo projednávání návrhu zákona o jednotné škole před komunistickým převratem. Nejkritičtější postoj k uvedeným reformám zastávaly poslankyně ČSL. Na základě získaných poznatků o postojích a činnosti poslankyň obou zkoumaných států existovaly tři markantní rozdíly: britské političky se na rozdíl od československých nezabývaly důsledky okupace na psychický stav školní populace a na denacifikaci školství. Zabývaly se naopak mnohem intenzivněji problematikou mateřských škol; řadě z nich hrozil v důsledku změny vládní politiky (snaha odeslat ženy zpět do domácnosti) zánik, nebo přinejmenším snížení finanční podpory. Britské političky chtěly mateřské školy nejen zachovat, ale modernizovat. Velká Británie směřovala k sociálnímu státu, Československo k jeho sovětizaci, což v plné míře platilo rovněž o školství. Podobná očekávání přinesla naprosto odlišné výsledky.

RESUMÉ

*PODOBNÁ OČEKÁVÁNÍ, ROZDÍLNÝ VÝSLEDEK.**PROBLEMATIKA ŠKOLSTVÍ V LETECH 1945–1948**Z POHLEDU POSLANKYŇ ČESKOSLOVENSKEHO A BRITSKÉHO PARLAMENTU*

Ženský elektorát v parlamentech třetí ČSR a v třicátém osmém parlamentu Velké Británie usiloval o vytvoření spravedlivějšího společenského uspořádání, jehož nedílnou součástí mělo být dosažení rovnosti pohlaví v každodenním životě. Pro činnost sledovaných poslankyň v ČSR a ve Velké Británii měla důležitý význam otázka výchovy, vzdělávání školní populace a řešení sociálních problémů ve školách. Poslankyně obou států vycházely z podobných očekávání, jako bylo rovné postavení pro učitele a učitelky, řešení sociální problémů ve školní populaci či zapojení žen do vzdělávání doposud vyhrazeného pouze mužům. Shodným argumentem pro prosazení těchto požadavků byl společný boj a práce mužů a žen během druhé světové války. Rozdílný poválečný vývoj v obou státech vedl k rozdílným výsledkům. Vyostrující se politický vývoj v ČSR narušoval genderový řád mezi poslankyněmi a byl dovršen sovětizací celého sociálního systému, především v oblasti vzdělávání školní populace. Naopak Velká Británie nadále pokračovala v realizaci sociálního státu.

Klíčová slova: Třetí Československá republika, Velká Británie, parlament, poslankyně, školství

SUMMARY

*SIMILAR EXPECTATIONS, DIFFERENT RESULTS.**EDUCATION BETWEEN 1945 AND 1948**FROM THE PERSPECTIVE OF THE FEMALE MEMBERS
OF THE CZECHOSLOVAK AND THE BRITISH PARLIAMENTS*

The female electorate in the parliaments of the Third Czechoslovak Republic and the 38th United Kingdom Parliament sought to create a fairer social system, including gender equality in everyday life. The members of the Czechoslovak and British parliaments placed a great importance on the education of the school population and on social problems in schools.

The MPs of the two countries had similar expectations, such as equal status for female and male teachers, addressing of social problems in the school population, and the involvement of women in education, previously reserved for men only. A consistent argument for enforcing the requirements was the fact that men and women had fought and worked side by side during World War II. The disparate post-war developments in the two countries led to different outcomes. The escalating political developments in Czechoslovakia disrupted gender identity among the female members of parliament, and culminated with the Sovietization of the entire social system, specifically the education of the school population. The United Kingdom, on the other hand, continued to implement the social state.

Keywords: Third Czechoslovak Republic, United Kingdom, Parliament, Female Member of Parliament, Education

Mgr. Milan Hanzl
549 37 Žďárky 228
Česká republika
e-mail: milan.hanzl@uhk.cz